

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

Բ. Մաս

Նոր Շրջան

Ս. Յակոբի Վերակառուցումը

ԺՁ.-ԺԷ. դարերու ընթացքին ժամանակ մը Ս. Յակոբեանց Վանքը ծանր պարտքերու կ'ենթարկուի:

Այս շրջանին Երուսաղեմի Հայոց Առաքելական Աթոռին կը բարձրանայ Գրիգոր Պատրիարք Պարոնտէր (1612-1645): Գրիգոր Պարոնտէրի համբաւը նախքան պատրիարք ըլլալը արդէն ելած էր՝ վարժով սրբակեաց, հաւատարիմ, խոհեմ, վարչագէտ, աշխատասէր եւ շինարար: Գրիգոր Պարոնտէր իր քազմատաղանդ շնորհէնքով եւ կարողութիւններով նոյնիսկ կը շարժէ շատ մը բարեպաշտներու սիրտը եւ շատ մը երկիրներէ հայ առաջնորդներ, վարդապետներ եւ աշխարհականներ Երուսաղեմ կու գան: Անոնց մէջն էին նշանաւոր ու հարուստ հայ «խոջա»ներ եւ որոնցմէ կը հանգանակուի 48,000 գահեկան գումարը եւ կը վճարուի վանքին պարտքը (1611ին): Նաեւ ուրիշ գումարներով շէնք գարդերով կը նոխացնեն սուրբ եկեղեցիները:

Երուսաղեմի մէջ ներկայ եղող երեսնի «խոջա»ները տեսնելով Գրիգոր Պարոնտէրի (տակաւին Գր. Պարոնտէր ունէ եկեղեցական կարգ չունէր) հաւատարիմ ծառայութիւնները՝ միաբան խորհրդակցութեամբ կը խնդրեն օրուան Դաւիթ պատրիարքէն որ քահանայութեան եւ վարդապետութեան աստիճանները տալով Գրիգորի՝ իր իշխանութիւնն ալ անոր փոխանցէ, ու մաւե անոր յանձնէ Ս. Աթոռին քացարձակ կառավարութիւնը: «Նոջա»ներու կարգադրութեամբ եւ պատրիարքական

իրաւասութեան հակառակ գործ մը կատարած ըլլամ՝ յաջորդ տարին (1613) Ս. Էջմիածնէն Երուսաղեմ քերել կու տան Աւետիս Կաթողիկոսը, որ ազգին եւ քոյոր միաբաններու հաւանութեամբ Գրիգոր Վրդ. Պարոնտէրին Եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ Ս. Յակոբայ Տանարին մէջ (5 Ապրիլ 1613) ապա Դաւիթ Պատրիարքը հրաժարեցնելով, Ս. Աթոռին վրայ կը քազմեցնեն զայն: Ասկէ ետք Պարոնտէր ամբողջութեամբ կը նուիրուի Ս. Աթոռի շահուն եւ ծառայութեան:

Այս շրջանին 1614ին Երուսաղեմ ուխտի կու գայ Կիլիկիոյ Յովհաննէս Կաթողիկոսը եւ Սր. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ քազմախառն հաւատացեալներու ներկայութեան կը կատարէ Ս. Միւտնի օրհնութիւնը:

Գրիգոր պատրիարք Պարոնտէր Սր. Յակոբայ յիշատակ թողած է ծանրագին եւ ձեռագործ թանկագին շուրջառ մը եւ նմիփորոնք: Շուրջառին յիշատակարանը.-- «Յիշատակ է շուրջառու Տէր Գրիգոր Սր. Երուսաղեմայ Արքեպս.ին (Պարոնտէր) եւ բարի ծնողաց ի Սր. Յակոբ թ. ՌԿԳ (1614)»: (Շուրջառը կը պահուի Ս. Յակոբի Գանձատունը):

1626ին Յոյները եւ Վրացիները Ս. Յակոբի սեպիականութեան խնդիր կը յարուցանեն. դատարանի առջեւ կը հաստատուի հայոց իրաւունքը եւ այնպէս կ'արձանագրուի:

Երուսաղեմի Սր. Յակոբայ տանարին մէջ (1651ին) կը գումարուի կարեւոր

Ազգային-Եկեղեցական ժողով մը բննելու համար Ազգային-Եկեղեցական հարցերը: Այս ժողովին կը մասնակցին Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռի Փիլիպոս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, Սիսի (Կիլիկիոյ) Ներսէս Կաթողիկոսը, Երուսաղէմի հայոց Աստուածատուր Պատրիարքը, եւ այլ եկեղեցական եւ աշխարհական պատգամաւորներ: Հայց. Առաքելական Եկեղեցւոյ կեանքը կարգաւորելու եւ նուիրապետական աթոռներու միջեւ խաղաղութիւն եւ կարգապահութիւն հաստատելու նպատակաւ կը սահմանեն ժԳ. (18) կանոններ:

Այս հանդիսաւոր առթիւ (1651ին) կարեւոր նորոգութիւններ կը կատարուին Ս. Յակոբայ Տանարէն ներս: Կը շինուին Եկեղեցւոյ փոքր ատենանի եւ դասերու խնամկար յատակները, կը հարթուի ամբողջ տանարին անհարթ ու անհասար յատակը: Կը բարձրացուի նաեւ Աւագ Սեղանի Բեմը, որ նախապէս ցած էր, եւ խնամկար յատակով կը զարդարուի: («Ժամանագրութիւն ...», Մ. Ե. Ն., «Գրպանի Օրացոյց», Երուսաղէմ, 1940, էջ 217):

Աստուածատուր պատրիարքի ժամանակ (1656 թուական) Յոյները Ս. Յակոբ Վանքիին եւ Եկեղեցիին սեպիականութեան խնդիր կը յարուցանեն: Նոյն տարուան (1656) Զատիկի ճրագայոյցին Ս. Յարութեան Տանարին մէջ Յոյները վայրագութեամբ կը յարձակին Աստուածատուր պատրիարքին վրայ եւ սակայն պատկանելի ծերունի պատրիարքը զարմամալի համբերութեամբ կը տոկայ ամէն նախատիմքի: Ան խոհեմաբար եւ պաղատանով կը խնդրէ հայ Միաբաններէն եւ ուխտաւորներէն հանդարտ մնալ եւ չարիքը չարիքով չփոխարինել:

Յոյները այս միջադէպով չեն գոհանար, անոնք կը դիմեն ամէն տեսակ նեմգութիւններու եւ կաշտատուութեանց

իրենց նպատակներուն հասնելու համար: Շինծու եւ կեղծ հրովարտակներով կը փորձեն յափշտակել տարբեր բրիտանացի վանքերը կամ եկեղեցիները: Կը յափշտակեն Հապէշներու կալուածը:

Աստուածատուր Պատրիարք կ'երթայ Կ. Պոլիս բողոքելու մեր եւ Հապէշներու իրաւունքներու վրայ Յունաց ռեւոլուցիոններու դէմ: Իրրեւ փոխանորդ Երուսաղէմ կը դրկուի Եղիազար Եպս. Այնթապցի, որ կը վերահաստատէ հայոց իրաւունքները ու կը տիրանայ Հապէշներու տեղեւում:

1657ին Աստուածատուր Պատրիարք կը վերադառնայ Երուսաղէմ: Յոյները կը գրաւեն Ս. Յակոբայ Հայոց Վանքը: Եղիազար Եպս. փախստական կը հասնի Կ. Պոլիս եւ հոն շրթայակապ կը քանտարկուի: Աստուածատուր դարձեալ Կ. Պոլիս կ'երթայ:

Ս. Յակոբայ Վանքը մէկուկէտ տարի Յունաց ճեմքը մնայէ խոք 1659ին կը վերադարձուի Հայոց:

Եղիազար Այնթապցի 1661ին կը շինէ Ս. Յակոբեանց Տանարի կից Ս. Էջմիածնի եկեղեցին: Նախապէս այս քաժիմը եղած էր տանարի քաց գաւիթը եւ որուն կամարները պատ հիւսելով եկեղեցիի կը վերածէ պատարագի սեղանով մը: Ան նոյն թուին շինելու կու տայ Տեառնեղոր Աթոռի գմբեթը: (Սաւալանեանց, Բ. Հատոր, էջ 1222):

Եղիազար Այնթապցիին Ս. Էջմիածնի եկեղեցին շինելու նպատակն էր ամբար կաթողիկոսութիւն մը տեղծել Տանկահայոց վրայ, ուր հաստատած էր մասեւ կաթողիկոսական Աթոռ մը: 1664ին Եղիազար Բերիոյ (Հալէպ) մէջ Կաթողիկոս կ'օծուի (Կիլիկիոյ) Խաչատուր Կաթողիկոս սէն: Նոյն թուականէն Սր. Յակոբայ Եկեղեցիի մէջ Եղիազար Կաթողիկոս սէն, միւլտնօրինութեան արծաթեան ձագար (խունի) մը կը պահուի, հետեւեալ յիշատակարանով:-- «Յիշատակ

է սայ Տեառն Եղիազար Կաթողիկոսին վասն Սրբալոյս Միւռոնին ի Սր. Երուսաղէմ Քվին ՌՃԺԳ (1664)»։ Հաւանաբար իր իբր կաթողիկոս հաստատուելուն տարիին (1666ին) Երուսաղէմի մէջ Ս. Միւռոն կ'օրհնէ Հրեշտակապետաց Վանքի ձիթենի Ս. Ծառէն հանուած ձէթով։

1711ին կը շինուի Ս. Էջմիածնայ Եկեղեցւոյ Հիւսիսային (դէպի Ս. Յակոբ տանող) դուռը, որ Հունփայ ծառի փայտէն պատրաստուած է ըստ յիշատակարանին (Սաւալանեանց, Բ. Հատոր էջ 1227)։

ԺԸ. դարու սկիզբը, Երուսաղէմի Միհնա Ամղեցի հայոց պատրիարքի մահէն՝ 1704էն ետք Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութիւնը կը միացուի հայոց Կ. Պոլսոյ պատրիարքեան ապօրէն կերպով։ Մօտ տասը տարիներ (1704-1714) Երուսաղէմի Ս. Աթոռը թափուր կը մնայ եւ կը կառավարուի Կ. Պոլսոյ Պատրիարքի կողմէ նշանակուած տեղակայներէ կամ աշխարհական «Պապա»ներէ կամ «նազըր»ներէ։ Ս. Յակոբայ Վանքը ծանր պարտքերու տակ կ'իյնայ «պապա»ներու կամ «նազըր»ներու վնասակար եւ անխիղճ գործունէութեան հետեւանքներու պատճառաւ։ Երուսաղէմի Ս. Աթոռին կրած ծանր տառապանքները կ'արթնցնեն Կ. Պոլսոյ հայ ազգասէր եւ եկեղեցասէր ազգայիններու խիղճը Երուսաղէմի Հայոց Վանքին հանդէպ։ Երուսաղէմի Ս. Աթոռը կառավարող փոխանորդները ստեղծած էին հասարակած կնիք (Օրթա մէհիւր) մը որով, Վանքի կամ պատրիարքարանի անունով փոխ դրամ կ'անուէին նաեւ Երուսաղէմ ուխտի եկող ուխտաւորներու

դրամները, մէկ խօսքով ինչ որ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եկամուտ ունենար Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին կամ ալ իրենց անձնական շահերու կը գործածէին կամ կ'իւրացնէին։ Ս. Յակոբի Վանքը այդքան ծանր պարտքերու տակ կը հեծէր որ տեղական միաբաններ, եկեղեցականներ չէին կրնար խօսիլ։ Բանտի, ծեծի կամ այլ տեսակ տաժանելի տառապանքներու կ'ենթարկուէին։ Այս անխիղճ գարշելի եւ գազանաբարոյ տեղակայները այնքան առաջ գացին որ նոյնիսկ հայոց Ս. Փրկչայ Վանքը գրաւի տակ դրին։ Պոլսահայ ազգասէր եւ եկեղեցասէր հայ ամիրաները որոնք կառավարական շրջանակներու մէջ կարեւոր պաշտօններու վրայ կամ այլ դիրքերու վրայ էին, 1714ին, ժողով կ'ընէին Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի տխուր կացութեան քարտէք լուծում մը գտնելու համար։ Կ'որոշուի Երուսաղէմ դրկել Յովհաննէս Վրդ. Կոլոտ, Բաղիշեցի։ Ան Երուսաղէմ կու գայ եւ յստակ կարգադրութիւններ կ'ընէ եւ երաշխաւոր կ'ըլլայ Երուսաղէմի Պատրիարքարանի պարտքերուն համար։ Կ. Պոլիս վերադարձին Յովհ. Վրդ. Կոլոտ հարցը կը պարզէ Ազգին առջեւ եւ կ'առաջարկէ լուծումներ Վանքին պարտքերու վճարման համար։ Յովհ. Վրդ. Կոլոտ կ'ընտրուի Կ. Պոլսոյ Պատրիարք եւ Երուսաղէմի Ս. Աթոռին համար պատրիարք ընտրելու տայ Մշոյ Ս. Կարապետի Առաջնորդ Գրիգոր Վրդ. Բաղիշեցի (18 Սեպտ. 1714)։ Բաժանում կը յայտարարուի Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Աթոռներու։

ԲԱՐՍԵՂ ՎՐԴ. ԳԱԼԷՄՏԵՐԵԱՆ

(Շարունակելի)